

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ У ПОВОЄННІ РОКИ НА ШЛЯХУ НАБЛИЖЕННЯ ДО ЄС

Шевкун Т. В.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, Київ (Україна)
e-mail: shevkuntv@gmail.com

Пенсійна система України є одним із важливих елементів національної економіки. Як соціальний складник національної економіки вона відчуває вплив найбільш вагомих викликів. Збільшення тривалості життя (старіння населення), соціально-демографічна криза, руйнація економіки країни є найбільш вагомими викликами для України у повоєнний період.

В Україні загальноєвропейські тенденції щодо «старіння населення» та зменшення осіб працездатного віку набувають загрозливого характеру. Внаслідок впливу воєнних дій відбувається значне зменшення кількості осіб працездатного віку, зростання рівня інфляції, вимушена міграція (зростання кількості внутрішніх мігрантів та значна кількість осіб, які вимушені були виїхати в інші країни внаслідок воєнних дій), зниження доходів населення. Як наслідок – зберігається тенденція зростання дефіциту фінансування ПФУ за рахунок власних доходів і відповідно продовжують зростати дотації з Державного бюджету України. До того ж все ще залишаються значні дисбаланси між пенсіями за загальною системою і пенсіями за спеціальними законами (пільгові пенсії).

Пільгові пенсії можна умовно поділили на 2 види: пенсії особам, які мають право дострокового виходу на пенсію (дострокові пенсії), і пенсії особам, які мають право на підвищений розмір пенсії. Для окремих професій ці умови можуть поєднуватися.

Існує два види дострокових пенсій: дострокова пенсія за віком і пенсія за вислугу років. На дострокову пенсію за віком мають право працівники окремих професій (як-от авіатори, водії вантажних автомобілів, лісоруби тощо, а також викладачі, лікарі, залізничні службовці та ін.). Ці працівники виходять на пенсію у молодшому віці або за наявності меншої тривалості страхового стажу. Право на пенсію за вислугу років мають особи, які мають певний стаж роботи, зокрема на роботах із важкими або шкідливими умовами праці (згідно зі списком професій № 1 і № 2).

Фінансування пільгових пенсійних схем в Україні є значним тягарем для ПФУ. Пенсії на роботах із важкими або шкідливими умовами праці фінансуються роботодавцями: повністю для Списку № 2 і майже повністю для Списку № 1. До того ж окремі категорії пенсій фінансуються напряму за рахунок прямих трансфертів Державного бюджету України. Наприклад, пенсії вчителів, лікарів, працівників залізниці, пілотів цивільної авіації також досі фінансуються за рахунок державних субсидій.

Дані Мінсоцполітики свідчать про суттєві дисбаланси між пенсійними виплатами за загальною системою і окремими категоріями пільгових пенсій. Так, середній розмір пенсійних виплат осіб, які призначаються за загальною системою і за спеціальними законами, у 2023 році становив:

для 9 895 271 пенсіонерів на загальній системі (93 % всіх пенсіонерів) – 4 623 грн;

для 22 776 держслужбовців – 7 499 грн;

для 550 144 військових та силовиків – 9 463 грн;

для 94 153 чорнобильців – 11 423 грн;

для 5 979 прокурорів – 21 572 грн;

для 3 594 суддів – 96 196 грн [1].

Ці цифри свідчать про необхідність суттєвого реформування пенсійної системи загалом, зокрема системи пенсій для окремих категорій осіб, і впровадження сучасних європейських трендів у систему пенсійного забезпечення.

Пенсійне забезпечення працівників на небезпечних та важких роботах у країнах ЄС [2]

Майже у всіх країнах ЄС, та і загалом у світі, для працівників, які працюють на важких та небезпечних роботах, впровадженні різні пільги і додаткові пенсійні схеми, які передбачають можливість більш раннього виходу на пенсію, підвищений розмір пенсій, а також впроваджуються інші програми. Це обумовлено тим, що працівники, які працюють на таких роботах, мають підвищений ризик передчасної втрати працездатності.

У країнах ЄС підходи до формування пенсійних схем для працівників небезпечних та важких робіт відрізняються у тому, як вони підходять до небезпечної або важкої роботи, а також від категорій професій, які належать до таких робіт. І все ж є спільні тенденції.

Багато пенсійних положень для шкідливих або важких професій виникли давно, коли робочі завдання були дуже різними, а рівень технологічного забезпечення дуже низьким. Наприклад, у Франції фермери, морські робітники та шахтарі були одними з перших, кого охопили пенсійні схеми до того, як наприкінці 1920-х років було розроблено соціальне страхування. У Норвегії багато пенсійних положень для небезпечних або важких робіт датуються 1917 роком.

З розвитком індустріалізації та технологічного прогресу рівень небезпечності та важкості робіт за деякими професіями мали тенденцію до зниження. Тому професії, які належать до категорії небезпечних та важких робіт, і відповідні пенсійні схеми періодично переглядаються та можуть відрізнитися у різних країнах Європи. Країни визначають умови отримання спеціального пенсійного забезпечення для небезпечних або важких робіт на основі назв професій або вимірних характеристик роботи.

У європейських країнах система фінансування пенсійних схем для важких та небезпечних робіт різниться залежно від країни, але переважно є змішаною та обов'язковою. Фінансування може поєднувати фінансування з загального бюджету країни, за рахунок якого здійснюється фінансування всіх соціальних програм, а також внески роботодавців за окремими пенсійними схемами.

У Португалії схеми фінансуються із загального бюджету соціального забезпечення, а роботодавці сплачують додаткові внески для шахтарів і авіадиспетчерів. У Туреччині додаткові внески коливаються від 1 до 3 процентних пунктів у приватному секторі та від 3,33 до 10 процентних пунктів у державному секторі.

У деяких країнах фінансування дострокового виходу на пенсію для небезпечних або важких робіт частково або повністю відокремлене від загального пенсійного фінансування. У Словацькій Республіці окремі добровільні внески спрямовуються в окрему *професійну пенсійну схему з визначеними внесками (FDC)* з мінімальною ставкою 2 %, а до 6 % не підлягають оподаткуванню. У Словенії ставка внесків у професійній схемі FDC становить 9,25 %. У Норвегії достроковий вихід на пенсію до досягнення встановленого законом пенсійного віку фінансується з приватних професійних пенсій за рахунок вищих внесків роботодавців у приватному секторі, тоді як у державному секторі вони фінансуються з державного бюджету.

У 1999 році Польща замінила свою фінансово нестійку та фрагментовану державну пенсійну схему *визначених виплат (DB)*, в тому числі для працівників, які працювали на небезпечних або важких роботах, схемою NDC для людей, які народилися після 1949 року. Схема фінансується за рахунок додаткових пенсійних внесків роботодавців у розмірі 1,5 відсоткових пунктів і державних субсидій.

Враховуючи останні тенденції щодо складності фінансування пенсійних програм, заснованих на схемах з визначеними виплатами, країни Європи поступово починають переходити або впроваджувати для нових працівників пенсійні програми, засновані на схемах із визначеними внесками.

Трансформація системи професійного пенсійного забезпечення України повинно рухатися у декількох напрямках:

- впровадження гнучкого механізму визначення небезпечних або важких робіт на основі вимірних характеристик роботи та ризиків, які вона може спричинити на працюючого;
- поступової заміни пільгового пенсійного забезпечення для окремих категорій професій на *професійну пенсійну систему з визначеними внесками (FDC)*;
- сприяння більш пізньому виходу на пенсію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. «Державі складно підтримувати менш захищених пенсіонерів, але легко виплачувати по 100 тисяч суддям. Що не так з пенсійною системою?». Економічна правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/8/700937/>
2. Pensions at a Glance 2023 OECD and G20 Indicators. *OECD*. 2023. URL: <http://surl.li/rhaeru>